

Od druge polovice XV stuleća do polovice XIX jugoslovenska etnička masa je većim delom pod vlašću Polumeseca i ona tu vlast, i zbog verskoga antagonizma i zbog bednog socijalnog položaja svoga, oseća vrlo teško i ne može da se sa njome pomiri. Ideju otresanja te tuđe vlasti i oslobođenja podržava u toj masi tradicija, ulepšavana i uveličavana legendom, o staroj slobodi i staroj slavi. Davni vlastelji i junaci, historijski i legendarni, poprimaju u očima naroda dimenzije natčovečke i oko njih se stvara jedna oslobodilačka mistika.

Oni delovi jugoslovenske rase, koji su ostali nepodvrgnuti Turcima, ili koji su se u toku vremena oslobodili, predstavljaju silno umanjene, osiromašene teritorije bez zaleđa, na granici Turske Carevine, koja dok u jednu ruku nesređenim saobraćajnim i sanitetskim prilikama onemogućava svaki razvoj neke racionalne trgovine i razmene dobara, u drugu predstavlja još uvek ozbiljnu opasnost upadničkih podviga. Te prilike stavljaju te slobodne oblasti jugoslovenske u položaj da se moraju tešnje oslanjati na postojeće hrišćanske sile, u kojih sklopu one žive, a ove prirodno iskorišćavaju taj oslabljeni položaj Jugoslavena da na njihov račun šire prerogative dinastije i centralne vlasti, a od poslednjih decenija XVIII stuleća i prava vladajućih naroda Nemaca, Mađara, Italijana.

Povest Hrvatske, otkada su ne samo Bosna nego i veliki deo Slavonije i deo Like bili pali pod Turke, i nije drugo nego niz odricanja hrvatskoga bana, Zagreba, hrvatskoga sabora na korist dinastije, Požuna, ugarskoga sabora, te niz kuknjava zbog tih odricanja. Kulminacija je kad 1790 g. hrvatski predstavnici sami — onda se dakako radilo o zastupnicima »staleža i redova«, u stvari plemstva i višega sveštenstva — predaju ugarskome saboru pravo udaranja poreza sa motivacijom, za svoje, da je bolje da mržnja za pobiranje poreza pada na Mađare.

Dostojan je udivljenja trud, kojim su junački zatočnici netaknutosti historiskog državnog prava hrvatskog šezdesetih godina XIX veka, (Kvaternik, Starčević i dr.) dokazivali da se Hrvati nisu odrekli ni jedne jedine prerogative svoje suverenosti, pa da je Hrvatska, pravno, još uvek potpuno suverena država. Toj junačkoj borbi ni onda, ni danas patriot ne bi mogao da išta zamere, jer je ona imala nameru, a dobrim delom i rezultat, da u narodu podigne ponos i samosvest, pa ako je to bio i mitos, izvršio je on svoj zadatak. Ali kada se hoće da na stvari baci neki historijski pogled, ne može se čovek oteti ovoj konstataciji: Ako je i istina da se hrvatski predstavnici nisu nikad izrečno odrekli ni jednoga od bitnih atributa državne suverenosti Hrvatske na korist Mađara ili na korist dinastije Habzburške, istina je i to da su svi bez izuzetka živčani čvorovi državnog i narodnog života hrvatskog prešli u ruke Pešte i Beča, drugim rečima Nemaca